

מחיית עמלק – מוסרי?

אשר שטוך

מצות מחיית עמלק היא אחת המצוות הקשות לתפיסה והבנה בתורה - הקב"ה מצווה עלינו למחוק אומה שלמה מעל פני האדמה ואומר לנו שללא מחייה זו שמו וכיסאו לא יהיו שלמים! מוסר התורה, המוסר שאמור ללוות אותנו ביומיום ולהנחות את דרכינו בחיים, מטיל איסור חמור על כל פגיעה בנפש למעט מקרים בודדים וגם אז לא כל כך פשוט, דוגמת מיתות בית דין - מלבד העובדה שאמרו חכמים שבית דין שהרג פעם בשבע שנים או פעם בשבעים שנה (מחלוקת בגרסה) נקרא בית דין אכזרי, גם אם כבר רוצים להרוג - צריך התראה ועדים ולהעמיד את הנאשם לדין רק כאשר אמר שהוא התכוון להרע ומודה באשמה לפני המתריע, ובבית דין מושיבים שבעים ואחת חכמים שצריכים להכריע, וצריך הכרעת רוב וכו', העיקרון מובן - כשהתורה מצוה להרוג היא עושה את זה בצורה מורכבת עד כדי כך שזה נשמע כמעט בלתי אפשרי.

עוד דוגמא היא עניין בן סורר ומורה - צריך שהילד יהיה בין גיל שלוש עשרה לשלוש עשרה ושלושה חודשים, שיאכל דווקא בשר לא מבושל וישתה יין לא מהול, לא בסעודת מצווה, שייקח כסף מאביו ואימו, שאביו ואימו יהיו דומים במראה ובקול (הגמרא בפרק שמיני בסנהדרין מרחיבה בעניין) - כמעט בלתי אפשרי למצוא דבר כזה! מה גם שהגמרא אומרת שלא היה מעולם בן סורר ומורה, אלא למה נכתבה? דרוש וקבל שכר!

אם כן, ניתן להסיק ללא ספק שרצח, ובמיוחד רצח עם שלם, אינו בדיוק ציווי אופייני לתורה, ולכן עלינו להבין מה היה חטאם של עמלק ועל מה בדיוק קיבלו עונש כה רציני - עד כדי כך שהרמב"ם בספר המצוות אומר שהמצוה נוהגת לכל הדורות עד שלא יישאר אחד מכל עמלק! בע"ה במאמר זה אנסה להראות את חומרת מעשי עמלק וש"ש שכר לפעולתך" גם לשלילה, ולהסיק מסקנות מהעניין - האם זה ציווי שסותר את המוסר של התורה מעיקרו אך הוא חד פעמי ויוצא דופן לחלוטין או שמא זהו פן אחר במוסר התורה שטרם הכרנו עד עכשיו ויש לזה עוד סממנים אחרים במוסר התורה שבו היא מצווה אותנו לדברים דומים.

חטאם של עמלק על פי 'אור הרעיון' של הרב כהנא זצ"ל הי"ד (עמוד קכ"ו - קכ"ז):

"הקב"ה אינו רק 'א-ל נקמות' ו'א-ל קנא ונוקם'. גם הגאולה השלמה תבוא מתוך זה שהקב"ה יקום בזעמו לנקום את נקמת חילול שמו ודם עבדיו השפוך. כך אומר ילקוט שמעוני (עובדיה תקמט): "אוי למלכות רביעית שהקב"ה נוקם בעצמו ממנה". וכך ביקש דוד המלך ע"ה (תהילים עט, יב): "וְהָשִׁב לְשִׁכְנֵינוּ שְׂבָעֵתִים אֶל חִיקֵם חֲרָפְתָם אֲשֶׁר חָרְפוּךָ ה' ". והנה ירמיהו הנביא לא אמר כדוד 'שבעתיים' אלא אמר (איכה ג, סד) "תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָהּ פְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם". ובפסיקתא רבתי (פרק יב) אמרו: "רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר: אמרו ישראל, ריבון העולמים! מה שעשו לנו

תשיב להם כמעשה ידיהם, ומה שעשו במקדשך 'השב לשכנינו שבעתיים אל חיקם'... ורבי נחמיה אומר... מה שעשו בנו תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם, ועל ששרפו תורתך 'השב לשכנינו שבעתיים אל חיקם'."

בוודאי, גם במה שעשו הגויים לישראל יש חילול ה'... ובגלל זה מגיע להם עונש, אך כאשר בגלוי ובפירוש הם מדברים נגד ה' ומחרפים ומגדפים אותו, על זה בא עונש שבעתיים, כי הנה לפנינו חילול ה' גלוי ומחוצף, במצח נחושה. זוהי מלחמה גלויה בה'!

זה הסוד של עניין עמלק, מדוע חרה אפו של הקב"ה באומה זו יותר מבשאר אומות: כי שאר האומות היוצאות למלחמה נגד ישראל מחללות את ה' בעקיפין, שבזה שהן לוחמות בעם ה', איגלאי מילתא שאינם נרתעים מהקב"ה, ואכן זהו חילול ה' שלא יכופר, אך אינו דומה לחילול שבו יוצאים גויים בהכרזה גלויה (כגון גולית) נגד הקב"ה. וזה היה החטא הנורא של עמלק, שעל זה נאמר (שמות יז, טז) "כִּי יָד עַל פֶּסַח יְיָ מִלְחָמָה לִיְהוָה בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ דֶּר", ושעל זה אמרו חז"ל (מכילתא בשלח, מסכתא דעמלק פרשה ב'): "רבי אלעזר המודעי אומר: נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו, אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמיים, שלא יהו אומרים גמל זה של עמלק, רחלה זו של עמלק". וכן (פסיקתא רבתי יב): "כי יד על כס י-ה' אמר רבי לוי בשם רבי חמא בי רבי חנינא: כביכול כל זמן שזרעו של עמלק בעולם לא השם שלם [כי כתוב 'י-ה' ולא השם המלא] ולא הכסא שלם [שהרי כתוב 'כס']. נעקר זרעו של עמלק הכסא שלם והשם שלם. אמר דוד (תהילים ט, ז): "הָאוֹיֵב תָּמוּ תְּרַבּוֹת לְנִצָּח וְעָרִים נִתְּשָׁת אָבֵד זִכְרָם הִמָּה", מה כתיב אחריו? 'זה' לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לְמִשְׁפַּט פְּסָאוֹ'.

עמלק בא להשמיד את ישראל כמו שאמרו חז"ל (תנחומא ישן יתרו ד): "למה נקרא שמו עמלק? עם לק, שבא ללוק דמן של ישראל ככלב". הוא בא ראשון ובכך סלל את הדרך לכל שאר האומות כמו שאמרו חז"ל (תנחומא כי תצא ט): "אשר קרך בדרך רבנן אמרי 'קרך' – הקרך לפני אחרים, אמר רבי חוניא משל למה הדבר דומה? לאמבטי רותחת שלא הייתה בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה, אף על פי שנכווה - הקירה לפני אחרים. אף כאן, כיוון שיצאו ישראל ממצרים הקב"ה קרע הים לפניהם ונשתקעו המצרים לתוכו, נפל פחדן על כל האומות, כיוון שבא עמלק ונזדווג להם, אף על פי שנטל את שלו מתחת ידן, הקירן לפני אומות העולם."

אך יותר מזה: עמלק בא לגלוי לחרף, לגדף ולמחות חס ושלוש את שם ה'. כך אמרו חז"ל על הפסוק (שמות יז, ח) "ויבוא עמלק", וזה לשונם (מכילתא, שם א): "שבא בגלוי פנים, לפי שכל הביאות שבא, לא בא אל במטמוניות... אבל ביאה זו לא בא אלא בגלוי פנים...". ובגסות גלויה הדגיש עמלק את חילול השם הגלוי הזה. וז"ל חז"ל (תנחומא כי תצא ט): "מה היו בית עמלק

עושים? היו מחתכין מילותיהן של ישראל וזורקין כלפי מעלה ואומרים: בזה בחרת, טול לך מה שבחרת! זהו מה שכתוב (תהילים עט, יב): תִּרְפְּתֶם אֲשֶׁר תִּרְפוּךְ ה'."

חטאו של עמלק היה המלחמה הגלויה והחצופה שפתח בה נגד הקב"ה, ועל זה גזר הקב"ה (שמות יז, יד): "מַחֲהָ אֶמְחָה אֶת יְדְכֶם מִפְּתַח הַשַּׁמַּיִם", ופירש המכילתא שם (פרשה ב): "מחזה - בעולם הזה, אמחה - לעולם הבא". ופשט את ידו בכיסא ה', כמו שאמרו חז"ל (תנחומא כי תצא יא): "כתוב אחד אומר (דברים כה, יט): 'תמחה את זכר עמלק' וכתוב אחד אומר (שמות יז, יד): 'כי מחזה אמחה'. כיצד יתקיימו שני כתובים אלו? עד שלא פשט ידו בכסא - תמחה, כשפשט ידו בכסא - מחזה אמחה. אפשר בשר ודם יכול לפשוט ידו בכסא של הקב"ה? אלא על ידי שהחריב ירושלים שכתוב בה (ירמיהו ג, יז): 'בַּעֲצַת הָהוּא יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כְּסֵא ה' ", לפיכך - 'מחזה אמחה'.

פירוש: החטא של עמלק הוא מלחמה גלויה וחצופה בהקב"ה, כפי שעשה כאשר יצאו בני ישראל ממצרים. אך גם כל אומה אחרת וכל גוי אחר המחורף ונלחם בהקב"ה - נדבק בו חטאו של עמלק, והוא כעמלק. הרי לא עמלק העם החריב את ירושלים, ומכל מקום אמרו חז"ל שבזה פשט עמלק ידו בכסא, אלא מכאן למדנו שכל הפושט ידו בכסא נקרא עמלק. והבן וזכור כלל זה לימינו אלה!".

הרב כהנא זצ"ל הי"ד הסביר את חטאם של עמלק כ"מלחמה גלויה וחצופה נגד הקב"ה". בעוד ששאר האומות נלחמו בישראל וכדרך אגב חיללו את שם הקב"ה במעשיהם, אצל עמלק זו היתה המטרה ובכוונה מפורשת - לצאת נגד הקב"ה. החומרה הרבה במעשה עמלק היא גריעות כסאו ושמו של הקב"ה, שכל עוד שעמלק קיים כסא ה' ושם ה' אינם בשלמותם. זה היה המעשה החמור - הניסיון לפשוט יד בכסא ה'.

הרב מסכם שמצווה זו נקבעה עלינו לדורות ואנו מצווים בה גם כיום (כשיטת הרמב"ם בספר המצוות, מצוות עשה קפ"ז), אך ביחס לשאר האומות והמוסר הכללי של התורה אנו רואים שזהו מקרה חד פעמי שבו הקב"ה מצווה אותנו להרוג בלי יוצא מן הכלל, ממש לגדוע אומה שלמה מתוך העולם.

המתבקש מדבריו הוא שמצות מחיית עמלק יוצאת מגדר הרגיל וסותרת את מוסר התורה הפשוט. אולי לא נוכל באמת לרדת לסוף דעת התורה בציווי מוזר זה לרדוף את עמלק עד אין קץ, אבל נקבל זאת בהבנה גמורה כמצות ה', בידיעה שלא את כל תרי"ג המצוות אנו מבינים. הקב"ה נתן לנו ציווי מיוחד במינו, אולי לבדוק את אמונתנו, למרות שזה עלול לסתור את מצפונם של כמה מאחינו, אבל זה ציווי ה'. כמו שהקב"ה לא חשב שיהיה לאברהם קל לעקוד את יצחק, אולי ניתן להסתכל כך גם על ציווי זה - ניסיון לראות אם אנחנו מאמינים בקב"ה או במה שאנחנו חושבים.

מחיית עמלק - מוסרי?

בימי אחשורוש

מהפסקה האחרונה בדברי הרב כהנא משתמע שכל גוי שהיום מתריס ומחלל את שם ה' או אומה שנלחמת בקב"ה, נדבקים בחטאו של עמלק. עד כאן אין חולקים על הדמיון בין המקרים וההשוואה הדומה, אלא שמתוך דברי הרב ניתן לדייק באומרו שהם "כעמלק" שגם דינם כדין עמלק ואחת דתם להמית. דבר זה קצת קשה, ולכן לא נתייחס אליו בגוף המאמר ונשאיר אותה בצ"ע.

בעניין שנאת הגויים בימינו נראה לעניות דעתי שהדבר ניתן לפרשנות אישית: התורה מצווה אותנו "לא תשנא את אחיך בלבבך" עם דגש על ה'אחיך' - יוצא מזה שכנגד עכו"ם אין ציווי זה תקף. אבל מצד שני יש את בעיית הבריאה בצלם אלוקים, איך אפשר לשנוא חלק אלוך ממעל?

התשובה בעיני ברורה, השנאה היא לא כלפי האישיות אלא מלחמת תרבויות \ דתות. אם אנחנו לא רוצים לראות במפלתה של "תרבות" התורה, שממילא נחלשה מאז קום תנועות ההשכלה למיניהן בתוכנו, עלינו להרחיק ולהכחיד כל נגע חולה שמאיים על קיומינו מבחוץ, זו מלחמת קיום ואין לנו ברירה אלא להשיב מלחמה שערה.

מפי הרא"ה

W
M

בפורים שנת תרפ"ט שאלתי את הרב שליט"א מה הביאור במעשה דרבה ורב זירא במגילה (ז' ע"ב) דעבידו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה ושחטיה לרב זירא, למחר בעי רחמי ואחייה. ואמר לי על פי מה שמובא בספר היכלות, אשר בעת עליית נשמה בחיים חיותו אזי לא נשאר בגוף הגשמי רק קיסטא דחיותא ולא יותר, וכמו גוף המת בקבר, וכאשר התבונן רבה אשר ר' זירא במעלה עליונה אשר אין לשעת התענוג הרוחני בעת ההוא, אזי חשב בדעתו מה יהיה לו לר' זירא לעשות בעולם הזה הגשמי, והסכים בדעתו לשחטו, ולאחר שעבר זמן פורים המוכשר להתעלות כזו ביקש רחמי שמים והחייהו.
(מרשימות רבי דוב מילשטיין) (בשמן רענן, ח"א, עמ' רכה)

מאורות הראיה רס"ו

W
M